

(Από το βιβλίο «Η υπόσχεση της Παιδαγωγικής», σελ. 7-14)

**«...όλα τα δάκρυα είναι πικρά»
(αντί προλόγου)**

Κοιτάζω τα κείμενα αυτού του τόμου, που δημοσιεύονται όπως ακριβώς διατυπώθηκαν σε ημέρες οξείας διαμάχης, και αναγνωρίζω τώρα ως ειλικρινή απορία τη δημόσια ερώτηση ενός συναδέλφου¹ γιατί δεν πολιτεύομαι, αφού όλες οι παρεμβάσεις μου στα θέματα της εκπαίδευσης εντέλει έχουν πολιτικό χαρακτήρα και συνοδεύονται από πάθος. Τότε, στην ερώτηση απάντησα με πολλά λόγια, λέγοντας περίπου ότι η πολιτική δραστηριότητα σε μια δημοκρατία δεν ταυτίζεται με την εκλογή σε πολιτειακά αξιώματα. Αλλά στο μυαλό μου είχα μιαν άλλη απάντηση, που συμπυκνώνονταν στις εξής λίγες λέξεις: «Πολιτική και πάθος είναι αυτονόητα συστατικά της ιδιότητας του παιδαγωγού και εκπαιδευτικού». Φοβήθηκα, όμως, ότι αυτή η απάντηση θα προκαλούσε ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση στο συνάδελφό μου, αν και το νόημά της συνδέεται άρρηκτα με την υπόσχεση της Παιδαγωγικής.

Την εντυπωσιακή αποτύπωση της εμπειρίας πολλών χρόνων, ότι η παιδαγωγική δραστηριότητα είναι συνυφασμένη με την πολιτική και το πάθος, οφείλουμε σε δυο από τους σημαντικότερους παιδαγωγούς του αιώνα που πέρασε:

- στον Πάουλο Φρέιρε, δάσκαλο στην αρχή των φτωχών αναλφάβητων της Βραζιλίας και αργότερα όλου του κόσμου, και
- στον Γιάνους Κόρτσακ, δάσκαλο των ορφανών του γκέτο της Βαρσοβίας και αργότερα εθελοντή συνοδό τους στην πορεία προς το Άουσβιτς και το μαρτυρικό θάνατο.

Ας δούμε τα κείμενα όπου αποτυπώνεται η εμπειρία για τη σημασία της πολιτικής και του πάθους στην παιδαγωγική δραστηριότητα.

---

¹ Στην ημερίδα για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση των «Φίλων του Ιδρύματος Μελίνα Μερκούρη» (βλ. σχετικά σε αυτό τον τόμο)

Το πρώτο είναι μια συνέντευξη του Πάουλο Φρέιρε². Υπενθυμίζω προηγουμένως, ότι η παιδαγωγική εργασία του Φρέιρε συνδέεται με τον επιτυχημένο αλφαριθμητισμό των φτωχών, ο οποίος θεμελιώνεται στον απελευθερωτικό χαρακτήρα που μπορεί να έχει η εκπαίδευση για τους ανθρώπους.

«Ερώτηση: Επιτρέψτε μου να σας θέσω ένα ερώτημα, που μού το έθεσαν άλλοι μιλώντας για εσάς. Πώς βλέπατε όλα αυτά τα χρόνια τον εαυτό σας; Ως παιδαγωγό που επέλεξε τις κοινωνικές δραστηριότητες για να προωθήσει την εκπαίδευση και την κοινωνική εξέλιξη, ή ως κοινωνικό επαναστάτη, που επέλεξε την εκπαίδευση ως εργαλείο; Αναγνωρίζω, βέβαια, ότι πρόκειται για μια ερώτηση του τύπου «ή άσπρο ή μαύρο».

Φρέιρε: Δε νομίζω ότι είναι δυνατή μια διαχωριστική γραμμή. Η αλήθεια είναι ότι πριν από λίγο καιρό ένας γνωστός μού είπε το εξής: ‘Την πρώτη φορά που σας συνάντησα, πριν από πολλά χρόνια, αποκόμισα την εντύπωση ότι είστε παιδαγωγός. Τώρα όμως διαπιστώνω όλο και περισσότερο ότι είστε πολιτικός’.

Εγώ, την έννοια ‘πολιτικός’ δεν την ταυτίζω υποχρεωτικά με τη συμμετοχή ως μέλος στο ένα ή στο άλλο πολιτικό κόμμα. Πάντως, εκείνη την εποχή δεν είχα αποσαφηνίσει ακόμη τις πολιτικές διαπλοκές της εκπαίδευσης, και γι αυτό έδινα την εντύπωση ότι είμαι αποκλειστικά παιδαγωγός.

Ερώτηση: Έχετε πει ότι εκείνη την εποχή για να είστε καλός εκπαιδευτικός έπρεπε να είστε ή να γίνετε και πολιτικός. Συνδέετε αυτό το αίτημα με τις ιδιαίτερες συνθήκες της Βραζιλίας ή θα λέγατε ότι ισχύει το ίδιο για κάθε παιδαγωγό σε κάθε κοινωνία;

Φρέιρε: Το να είσαι ταυτόχρονα παιδαγωγός και πολιτικός δεν αποτελεί προνόμιο της Βραζιλίας! Είμαι πεπεισμένος γι αυτό που λέω: Ως εκπαιδευτικοί είμαστε πολιτικοί, όπως επίσης είμαστε καλλιτέχνες».

Η διαπίστωση του Φρέιρε, ότι η ιδιότητα του εκπαιδευτικού συνεπάγεται την ιδιότητα του πολιτικού, δηλώνει ταυτοχρόνως την υποχρέωση των εκπαιδευτικών που ενδιαφέρονται για την επιτυχία του έργου τους να συμβάλλουν, όποτε αποδεικνύεται απαραίτητο, στην αλλαγή των συνθηκών ζωής των μαθητών και των μαθητριών τους. Όταν δεν το κάνουν, τότε γίνονται ακούσιοι μάρτυρες και εν μέρει συνένοχοι της εκπαιδευτικής αποτυχίας. Γι αυτό μπορούμε να πούμε ότι οι εκπαιδευτικοί πάντοτε

---

² As educators we are politicians and also artists. An interview with Paulo Freire. Στον τόμο Budd Hall & Roby Kidd (Eds.): Adult learning – a design for action. Pergamon Press, Oxford 1978, σελ. 271-278.

πολιτεύονται - με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Ο τρόπος με τον οποίο πολιτεύονται οι εκπαιδευτικοί εξαρτάται από τη σχέση τους με την υπόσχεση της Παιδαγωγικής.

Στη σχέση αυτή αναφέρεται ένα μικρό αφήγημα του Γιάνους Κόρτσακ που επιγράφεται: «Ποιος έχει τα προσόντα να γίνει παιδαγωγός;»³. Πριν το δούμε, ας υπενθυμίσω, προηγουμένως, ποιος ήταν ο Γιάνους Κόρτσακ.

Συγγραφέας πολλών πολύ επιτυχημένων παιδικών και νεανικών βιβλίων, ανάμεσά τους 'Τα παιδιά του δρόμου' και 'Τα παιδιά των σαλονιών', αφιέρωσε από πολύ νωρίς τη ζωή του στα ορφανά εβραϊόπουλα της Πολωνίας. Με τη γερμανική κατοχή και το κλείσιμο του ορφανοτροφείου του συνοδεύει τα ορφανά παιδιά και ζει μαζί τους στο γκέτο της Βαρσοβίας. Στις 5 Αυγούστου 1942 έρχεται η διαταγή να μεταφερθούν τα παιδιά στο Άουσβιτς. Ο Κόρτσακ τα συνοδεύει στο σταθμό και ετοιμάζεται να επιβιβασθεί μαζί τους στο τρένο. Εκείνη τη στιγμή τον αναγνωρίζει ο γερμανός διοικητής και τρέχει κοντά του. «Διάβασα όλα τα βιβλία σας όταν ήμουν μικρός» του λέει. «Ιδιαίτερα 'Η χρεοκοπία του μικρού Τζακ' είναι ένα καταπληκτικό βιβλίο. Παρακαλώ κατεβείτε από το τρένο. Για εσάς δεν ισχύει η διαταγή». «Και τα παιδιά;» ρωτάει ο Κόρτσακ. «Τα παιδιά θα φύγουν. Εσείς όμως μπορείτε να μείνετε». «Απατάσθε!» αποκρίνεται ο Κόρτσακ. «Δεν είναι όλοι οι άνθρωποι παλιάνθρωποι». Είπε και ανέβηκε στο βαγόνι των παιδιών.

Είναι η τελευταία τεκμηριωμένη μαρτυρία για τον συγγραφέα των βιβλίων «Πώς πρέπει να αγαπούμε ένα παιδί» και «Υπερασπίστε τα παιδιά!». Όμως ο θρύλος που γεννήθηκε και επέζησε στο Άουσβιτς λέει ότι ο Κόρτσακ συνόδευσε τα παιδιά μέχρι το θάλαμο των αερίων και πέθανε μαζί τους το μαρτυρικό θάνατο.

Τώρα ας δούμε το μικρό αφήγημά του.

«Θα σας διηγηθώ μια ιστορία που διαδραματίζεται στο εξωτερικό. Ζει εκεί μια οικογένεια που αποτελείται από τον πατέρα Μορντεχάι, τη μαμά Ρέβκα, το μεγάλο γιο

---

³ Χαρακτηρίζει τη σημασία του κειμένου το γεγονός ότι, παρά την προφανή ιδιομορφία του, το βρίσκουμε σε κεντρική θέση σε ένα από τα πιο επιτυχημένα εγχειρίδια «Εισαγωγή(ς) στην Παιδαγωγική Θεώρηση και Σκέψη» της μεταπολεμικής Γερμανίας (Andreas Flitner / Hans Scheuerl (Hrsg.): Einführung in pädagogisches Sehen und Denken. Piper Verlag, München-Zürich 1984).

Άρι, την κόρη Εσθήρ, το μικρό γιο Σρούλικ. Μαζί τους μένει και ο παππούς Αβραάμ. Ο παππούς είναι παράλυτος και καθισμένος σε αναπηρική πολυθρόνα.

Είναι πρωί και όλοι έχουν φύγει από το σπίτι για τη δουλειά και το σχολείο. Η μαμά Ρέβκα πήγε στην αγορά και στο σπίτι έμειναν μόνο ο μικρός Σρούλικ με τον παππού στην αναπηρική πολυθρόνα. Ο παππούς Αβραάμ είναι 70 χρονών. Κάθεται με άνεση στην πολυθρόνα του, είναι καλοντυμένος και κρατάει στα χέρια του για να τα διαβάσει τα ιερά βιβλία. Ο μικρός Σρούλικ παίζει μπάλα μέσα στο δωμάτιο.

Ο παππούς Αβραάμ κάνει να ανοίξει το ένα βιβλίο και του πέφτουν κάτω τα γυαλιά. Απλώνει το χέρι του να τα σηκώσει αλλά δεν τα φτάνει. Αντιλαμβάνεται ότι για τις επόμενες τρεις ώρες είναι καταδικασμένος σε πλήρη αδράνεια. Μια βαθιά λύπη τον κατακυριεύει και ξεσπάει σε κλάματα. Ο μικρός Σρούλικ που παίζει στο δωμάτιο ακούει ξαφνικά τους λυγμούς του παππού. Έρχεται κοντά του, βλέπει ότι κλαίει, απορεί και τον ρωτάει: «Παππού γιατί κλαις;». Ο παππούς αποκρίνεται: «Αχ, δεν έχω τίποτε. Μόνο δώσε μου τα γυαλιά που έπεσαν κάτω».

Ο Σρούλικ του δίνει τα γυαλιά και ο παππούς είναι πάλι σε θέση να διαβάσει τα βιβλία του.

Η μαμά επιστρέφει από την αγορά και ο μικρός Σρούλικ, ακόμη απορημένος, της διηγείται για το κλάμα του παππού. «Γιατί;», αναρωτιέται, και εάν μπορούσε, θα πρόσθετε: «είναι δυνατόν να κλαίει κανείς για ένα τίποτε;».

Η αδελφή του η Εσθήρ γυρίζει από το σχολείο, τρέχει στο δωμάτιό της, πέφτει στον καναπέ και κλαίει με λυγμούς. Η μαμά Ρέβκα πάει κοντά της και ρωτάει τι συνέβη. Με δυσκολία ακούγονται τα λόγια της από τα αναφιλητά: «Πρώτα όλοι έλεγαν ότι είμαι η αρχόντισσα της τάξης. Τώρα μου σκίζουν τα τετράδια και λένε ότι δεν είμαι τίποτε». Η μητέρα την παρηγορεί λέγοντας: «Αχ, βρε κουτό, αξίζει για μια τέτοια βλακεία να κάθεσαι να κλαις;».

Ο γιος ο Άρι που είναι 15 χρονών επιστρέφει το μεσημέρι στο σπίτι. Τον φωνάζουν να έλθει για φαγητό, όμως εκείνος επιμένει να στέκεται έξω στο δρόμο με μάτια βουρκωμένα. Ο πατέρας τον ρωτάει: «Γιατί κλαις; Τι συνέβη;». Η απάντηση του Άρι συνοδεύεται από λυγμούς. «Ένα κορίτσι μου συμπεριφέρθηκε πολύ προσβλητικά. Δεν μου ρίχνει πια ούτε μια ματιά, κάνει πως δεν ακούει όταν της μιλώ». Ο πατέρας τον ακούει προσεκτικά και τον παρηγορεί: «Τι χαζομάρα κι αυτή, να κάθεσαι να κλαις για μια κοπέλα. Αύριο κιόλας θα βρεις άλλη!».

Η μητέρα επιστρέφει αναστατωμένη από μια επίσκεψη. «Μου είπαν για το φόρεμά μου ότι είναι σαν πατσαβούρα, κι όμως είναι το καλύτερο που έχω». Διηγείται, και τρέχουν τα δάκρυα.

Ο άνδρας της ο Μορντεχάι απορεί: «Κλαις για ένα φόρεμα;». Δεν μπορεί βέβαια να της υποσχεθεί καινούριο, γιατί δεν έχουν λεφτά. Άλλοι πηγαίνουν στη δουλειά με δικό τους αυτοκίνητο, σκέφτεται, ενώ ο ίδιος –τι ντροπή!- είναι υποχρεωμένος να παίρνει το λεωφορείο. Η ντροπή του φέρνει δάκρυα στα μάτια.

Ο παππούς αναλογίζεται γεμάτος απορία: «Στα χρόνια μας δεν είχε κανένας ιδιωτικό αυτοκίνητο. Τι το άσχημο είναι να πηγαίνεις στη δουλειά με το λεωφορείο; Είναι δυνατόν να κλαις γιατί δεν έχεις αυτοκίνητο;».

Ο μικρός Σρούλικ κλαίει από το φόβο του. Φοβάται ότι πίσω από την πόρτα είναι κρυμμένος ένας διάβολος. Η μαμά του ανοίγει την πόρτα και του δείχνει ότι δεν είναι κανείς εκεί. Ο Σρούλικ όμως δεν σταματάει να κλαίει, μόνο παρακαλεί τη μαμά του να τον πάρει αγκαλιά.

Όλα τα δάκρυα είναι πικρά. Όποιος κατανοεί αυτό το γεγονός, έχει την ικανότητα να διαπαιδαγωγεί παιδιά - όποιος δεν το κατανοεί, δεν έχει τα προσόντα να είναι παιδαγωγός».

Όποιοι και όποιες, συμπληρώνω εγώ, κατανοούν το αφήγημα του Κόρτσακ και τη συνέντευξη του Φρέιρε, μπορούν επίσης να κατανοήσουν τη σημασία που έχει για τους ανθρώπους και την κοινωνία η υπόσχεση της Παιδαγωγικής. Και επιπλέον, μπορούν να αναζητήσουν και να βρουν τα εφόδια που χρειαζόμαστε για να κάνουμε πραγματικότητα την υπόσχεση της Παιδαγωγικής. Στο εγχείρημά τους ίσως φανούν χρήσιμα τα κείμενα αυτού του βιβλίου.

Πρόκειται για τα κείμενα 13 ομιλιών και μιας συνέντευξης, που καλύπτουν μια περίοδο 20 περίπου ετών και δόθηκαν με αφορμή την εκάστοτε εκπαιδευτική επικαιρότητα.

Δημοσιεύονται εδώ στην αρχική μορφή, με μοναδική προσθήκη τις βιβλιογραφικές αναφορές και υποσημειώσεις που υπήρχαν από την αρχή κατά νου και θεμελιώναν το περιεχόμενο των ομιλιών, δεν συμπεριλήφθηκαν όμως στην πρώτη γραπτή αποτύπωση του προφορικού λόγου.

Θεσσαλονίκη, 9 Φεβρουαρίου 2002